

UDC 159.92

DOI: 10.34671/SCH.BSR.2020.0402.0008

СЕМЕЙСТВОТО, МЕЖДУ ЧАСТНАТА НАСЛАДА И ОБЩЕСТВЕНИЯ РЕД

© 2020

Атмаджов Лазар Стефанов, докторант

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

(4000, България, Пловдив, бул. „България“ 236, e-mail: lazar.atmadzhov@gmail.com)

Анотация. Голяма част от подрастващите се справят успешно в самоопределянето си. Те дори имат импулс, амбиция и най-вече способност да се адаптират към бързо променящия се и изискващ свят. Страшно е обаче да видим, как част от тях потъват в самоунищожение и поведение на самосаботиране. Самоубийството и опитът за самоубийство, не съответства на изискванията на обществото. Следва противопоставяне и активна пасивност. Поразително е да се отбележи, че тези поведения се появяват повече или по-малко драматично с пубертета. Юношеството се състои в преминаване от детска зависимост към по-автономна позиция. Юношата е добре да развие ново взаимоотношение с възрастни и по-специално с тези, от които е бил най-емоционално зависим: родителите си и близките му отношения. Обаче тези, които влизат в юношеството с най-голяма вътрешна несигурност, ниско самочувствие - ще бъдат тези, които ще се нуждаят от най-голяма подкрепа и разбиране от възрастните. Възможно е юношата да приеме тази подкрепа като заплаха за неговата независимост. Трагедията е, че колкото повече искаме да помогнем на подрастващия, толкова повече той засилва отказа си и противопоставянето си.

Ключови думи: пол, стереотип, поведение, юноши, формиране, родителски послания.

THE FAMILY, BETWEEN PRIVATE ENJOYMENT AND PUBLIC ORDER

© 2020

Atmadzhov Lazar Stefanov, doctoral student

„Paisii Hilendarski“ University of Plovdiv

(4000, Bulgaria, Plovdiv, Bulgaria Blvd., 236, e-mail: lazar.atmadzhov@gmail.com)

Abstract. A large number of adolescents are successful in self-determination. They even have the impulse, ambition and most of all the ability to adapt to the rapidly changing and demanding world. However, it is scary to see some of them sink into self-destruction and self-sabotage behavior. Suicide and suicide attempt are the most exemplary illustration of how a life role can go wrong when your inner role does not meet the demands of society. This is followed by opposition and active passivity. It is striking to note that these behaviors appear more or less dramatic with puberty. Adolescence consists in the transition from child dependence to a more autonomous position. The adolescent is well placed to develop a new relationship with adults, especially those with whom he has been most emotionally dependent: his parents and his close relationships. However, those who enter adolescence with the greatest internal insecurity, low self-esteem - will be those who will need the most support and understanding from adults. It is possible for a young man to accept this support as a threat to his independence. The tragedy is that the more we want to help a teenager, the more he or she increases his or her rejection and opposition.

Keywords: gender, stereotype, behavior, adolescents, self-formation, parental messages.

СЕМЬЯ: МЕЖДУ ЛИЧНЫМ НАСЛАЖДЕНИЕМ И ОБЩЕСТВЕННЫМ ПОРЯДКОМ

© 2020

Атмаджов Лазар Стефанов, докторант

Пловдивский университет „Паисий Хилендарски“

(4000, Болгария, Пловдив, бул. „Болгария“ 236, e-mail: lazar.atmadzhov@gmail.com)

Аннотация. Большое количество подростков успешны в самоопределении. У них даже есть импульс, амбиции и, прежде всего, способность адаптироваться к быстро меняющемуся и требовательному миру. Однако, страшно видеть, как некоторые из них погружаются в самоуничтожение и саботаж поведения. Самоубийство и попытка самоубийства являются наиболее показательной иллюстрацией того, как жизненная роль может пойти не так, если ваша внутренняя роль не соответствует требованиям общества. Далее следует оппозиция и активная пассивность. Поразительно отметить, что такое поведение кажется более или менее драматичным в период полового созревания. Подростковый возраст заключается в переходе от детской зависимости к более самостоятельной позиции. Подросток имеет все возможности для развития новых отношений со взрослыми, особенно с теми, от кого он был наиболее эмоционально зависим: от своих родителей и близких отношений. Однако те, кто вступает в подростковый возраст с наибольшей внутренней незащищенностью, низкой самооценкой, - это те, кому потребуются наибольшая поддержка и понимание со стороны взрослых. Молодой человек может принять эту поддержку как угрозу своей независимости. Трагедия заключается в том, что чем больше мы хотим помочь подростку, тем больше он или она усиливают свое неприятие и противодействие.

Ключевые слова: пол, стереотип, поведение, подростки, формирование, родительские сообщения.

Введение

Първата реакция на родителите, когато се роди дете, често е да разберат дали е момче или момиче. Детският пол е мощна социална идентичност, която оформя живота им. Много малки деца прекарват голяма част от времето си у дома със семействата си, така че техните примери за подражание са по-големите им братя и сестри и техните родители. Родителите им са тези, които им дават първите си уроци по пол. Родителите могат да повлияят на половото развитие на децата си по много начини, включително примера, който те задават, и различните дейности и поведение, които насърчават при деца от всеки пол [1, с. 676-713].

Едно от предизвикателствата, пред които са изправени изследователите, изучаващи социализацията на

децата от родителите, е да се разграничи влиянието на родителите върху децата, от влиянието на децата върху родителите [2, с. 218-232]. Преди петдесет години, когато изследователите наблюдават връзки между родителските практики и поведението на децата, техните типични изводи предполагаха, че родителите са тези, които влияят на децата си. Въпреки това сега изследователите в психологията на развитието признават, че децата влияят и върху поведението на родителите си. По този начин трябва да се внимава, когато се правят изводи за причинно-следствените влияния на родителската социализация върху половото развитие на децата.

Основни изследователски въпроси

Когато се опитвате да оцените влиянието на родителите върху половото развитие на децата, възникват че-

тири основни въпроса:

1. Склонни ли са родителите да имат стереотипни очаквания, свързани с пола на децата си?

2. Склонни ли са родителите да предлагат поведение, съобразено с традиционните роли, като пример за децата си?

3. Склонни ли са родителите да поощряват сексистичните поведенчески стереотипи у децата си и да възпират поведения, които стереотипите свързват с противоположния пол?

4. Дали разликите, свързани с пола на детето в очакванията и поведението на родителите, имат причинно влияние върху развитието на пола?

Последни данни от проучванията:

Стереотипните очаквания на родителите за деца от двата пола.

Типичните очаквания за двата пола могат да повлияят на личностните черти (напр. „Момчетата са агресивни“), уменията (например „момчетата имат умения за четене“), социални дейности и роли (напр. „мъжете са учени“) [3, с. 858-932]. Вследствие на нарастващото движение към равенство между половете, което се наблюдава в няколко култури през последните десетилетия, егалитарното отношение към двата пола става все по-разпространено в обществото. Ето защо сега има повече варианти между родителите, някои все още изразяват традиционните очаквания, а други по-егалитарни очаквания, свързани с пола на техните деца [4, с. 192-2007; 5, с. 221-234]. В допълнение, някои родители могат да възприемат егалитарни перспективи в някои области (например - сделки), но остават по-традиционни в други (например - семейни роли). И накрая, родителите (особено бащите) са склонни да показват по-твърди очаквания на синовете си, отколкото на дъщерите си [6, с. 125-148].

Ролев пол: моделът, предлаган от родителите.

Една от най-значимите социални промени през последните петдесет години в повечето индустриализирани западни страни е навлизането на жените на пазара на труда. В съвременните общества повечето майки работят извън дома на семейството. Средното участие на мъжете в домашните работи и отглеждането на деца също се е увеличило, въпреки че жените продължават да поемат по-голямата част от домашните задължения в повечето семейства, където работят и двамата родители [6, с. 125-148]. Изследванията показват, че нивото на участие на бащата в отглеждането на деца е отрицателно свързано с половите стереотипи при децата. Чрез активното си участие в образованието на децата, бащите демонстрират, че мъжката роля при възрастни може да включва грижи за деца, както и домашни задачи [7, с. 1000-1024].

Потенциалното влияние на родителския модел върху ролята на пола също беше разгледано в проучвания на деца на хомосексуални родители [8; с. 330-341]. В сравнение с тези, чиито родители са хетеросексуални, тези деца са по-малко склонни да подкрепят определени сексистични стереотипи. Въпреки това, когато еднополовите родители разделят задачите, така че единият родител е основният полагащ грижи за детето, а другият – ориентиран към осигуряване на прехраната. В такива ситуации се наблюдава динамика, близка като тази в хетеросексуалните семейства, където децата могат успешно да формират знания, умения и навици за едно добро функциониране в обществото като възрастни индивиди. Налице е завишена проява на толерантност при деца, отгледани от еднополови двойки [8, с. 330-341].

Различно третиране на момчетата и момичетата от родителите.

В много части на света родителите с ограничени финансови ресурси имат силно предпочитание към момчетата. В резултат на това може да се даде предимство на синовете, а не на дъщерите, когато се разпределят ресурси и възможности като здравеопазване и образование [9, с. 1-23]. Този неприятен контраст при третирането на

момчета и момичета обикновено не се наблюдава в по-заможните страни. Въпреки това в тези общества има различни начини за социализиране на момчета и момичета сред родителите.

Според изчерпателен преглед на проучвания в западните страни по темата, най-често срещаният начин за третиране на момчетата и момичетата по различен начин от родителите е насърчаване на дейности, които съответстват на половите стереотипи. Това включва видовете играчки, които родителите могат да закупят или видовете дейности, които насърчават. Например родителите са по-склонни да предлагат на синовете си автомобили с играчки, фигурки за екшън и спортно оборудване, докато родителите по-скоро предлагат кукли, готварски комплекти и костюми на дъщерите си. От момента, в който децата сами започват да искат конкретни играчки (обикновено около тригодишна възраст), не е ясно до каква степен родителите оформят предпочитанията на децата си за игра или достъп по-скоро просто на исканията, отправени от тях [11, с. 289-315].

Смята се, че родителите могат също така фино да затвърдят половите стереотипи, дори ако не ги подкрепят открито. Това обикновено се наблюдава, когато родителите излъчват „есенциалистични“ идеи, свързани с пола, като „момчетата като кукли“ или „момчета като футбол“. В тези примери родителите излага така наречения описателен стереотип (т.е. който прави общи дефиниции на «същността» на всеки пол), а не нормативен стереотип (т.е. който казва какво трябва да се случи). Изследванията показват, че дори майките от средната класа, които насърчават егалитарното отношение към двата пола, често използват есенциалистични изявления при взаимодействието си с децата дори и в тяхната горноучилищна възраст. Освен това тези майки рядко се сблъскват с половите стереотипи [12, 13, с. 357-366].

Валерия е момиче от град Пловдив, понастоящем на 16 годишна възраст. Историята ѝ разказва, че е осиновена, която е на 5 години (помни осиновяването си, помни и престоя си в институцията). Нейната осиновителка по онова време е на 65 години (сега на 77 год.). Мотивът на осиновителката е, че е самотно живееща жена, която трябва да има кой да я наследи и съответно кой да полага грижи за нея, когато навлезе в дълбока старост. През единадесетте години, в които Валерия живее в семейството на своята осиновителка, получава послания, които ѝ вменяват нехарактерна за възрастта и пола отговорности. Да цепи дърва за камината, да осъществява дребни ремонтни дейности въкъщи, да се грижи за управлението на финансите, да бъде домакиня и личен гледач на вече болната си майка. Валерия споделя, че вярва, че това е нейната мисия, да има за кого да се грижи, а осиновителката ѝ, я поставя в ролята на свой партньор, а не на свое дете. Сега, в юношеството, Валерия желая да я наричат Валери – в мъжки род. Следва силна промяна във външния вид – обръсната глава, широки дрехи, с които да скрие половите белези, склонност към безразборни сексуални контакти с представители на нейния биологичен пол. Валерия смята, че е силна и може сама да управлява живота си и да ръководи живота на момичетата, с които има сексуални отношения. Към момента тя се преживява изцяло в мъжката роля и функция. Що се касае до майка ѝ, давата е в силна деменция, с болнично лечение, което поставя Валерия в невъзможност да се погрижи за нея, от което изпитва вина. В разговор с Валери-я, споделя, че никога не успяла да изгради привързаност към осиновителката си, чувства силна празнота и не са налице умения за установяване на трайни и устойчиви връзки с други хора. Налице са множество суицидни действия, последният от които – успешен.

Това е един прекрасен пример, как множество емоционални рани и нереалистични очаквания, могат да бъдат катализатор за провала на един човешки живот. Кризата на третата възраст – самотата и изолацията, срещат петгодишното дете, носещо първичната рана на

своето изоставяне и вътрешния спомен, че е непотребно. Поставянето в нетипични за възрастта дейности и липсата на емоционална близост, могат да доведат до крайно объркване в личните представи за теб самия.

Като цяло в много индустриализирани култури, родителите са по-гъвкави към дъщерите си, отколкото към синовете си, по отношение на дейности и игри, считани за приемливи [6, с. 125-148; 10, с. 267-296]; (сравнително малко проучвания са изследвали отношението на родителите към играта на момчетата и момичетата в западните или неиндустриализираните страни.) Освен това бащите са по-твърди от майките, когато става дума за популяризиране на типичните игри на момчета или момичета (особено момчета) [6, с. 125-148; 10, с. 267-296]. Например много американски родители насърчават участието на дъщеря си в състезателни спортни дейности (които стереотипите свързват с момчетата), но малко родители насърчават момчетата си да играят на кукли (занимание, което стереотипите свързват с момичетата). Всъщност много родители са тревожни, ако това се случи. Изследванията обаче сочат, че някои родители са по-толерантни към по-женственото поведение, възприето от техните синове, отколкото преди няколко десетилетия [4, с. 192-2007; 14, с. 39-49].

Идентична е и ситуацията в България, поколение Z (след 1995 год.) сякаш извоюва своето място в борбата със стереотипизацията, като наложи на световната сцена дизайнери на дрехи, стилисти, фризьори от мъжки пол, и все по-често срещаме футболни отбори от женски състав, шампиони по борба, бокс и вдигане на тежести от жени. Обществото проявява търпимост към гей-парадите, смяната на пола и еднополовите бракове, смятани доскоро като болест. Немалко са случаите, в които родители (особено майки) съзнателно или не подкрепят момчетата към женствено поведение, считайки, че един мъж трябва да проявява внимание, отзивчивост, тактичност, чувствителност, които добродетели доскоро бяха характерна черта във възпитанието на момичетата. Обратно, посланията към момичетата често са – трябва да извоюваш своята независимост, да си автономна, самостоятелна, организирана, борбена и др. Тези примери често виждаме в разпадащите се семейни двойки – мъжете все по-рядко носят отговорност към децата и съпругите си, а жените са все по-амбицирани да бъдат успешни и справящи се самотни майки, които твърдят, че не се нуждаят от мъжка фигура в живота си. Това е обобщено мнение на 15 юноши на възраст между 15 и 17 години – 7 момчета и 8 момичета. Извършено е интервю с всеки отделно в рамките на две седмици. Отделно от това е проведен разговор с поне един от родителите на съответните 15 юноши. Може да се отбележи, че мнението на юношите покрива в голяма степен мнението и коментарите на своите родители. Друга тенденция, която се наблюдава, по думите на родителите е, че самите възрастни сякаш negliжират и пренебрегват (не проявяват достатъчен ангажимент) към интересите и влеченията на своите деца, което допуска голяма вероятност от непознаване на своите собствени деца. Набляга се на критика от страна на възрастните спрямо юношите, но и механизъм, с който да покажат градивно поведение. Родителите, често разчитат, че „децата ще се оправят сами“, но когато нещо в поведението на децата се обърка, родителите търсят причината и вината в юношата, а не в своето отсъствие от родителска функция и роля. Нека не забравяме и не подценяваме факта, че голяма част от родителите спадат към поколение Y, родени от 1980 до 1995 година. Това поколение е израснало на фона на световните шокове: колапс на комунизма, терористични атаки, интернет. Но с течение на времето също така и с въвеждането на новите символи на времето – бързото развитие на информационните технологии. Благодарение на интернет и мобилните комуникации те биват наречени „компютърните играчи“ и даже получават псевдонима „поколение на палеца“ – заради способността му да напише Балканско научно обозрение. 2020. Т. 4. № 2(8)

SMS с един пръст. Основният им фокус е незабавният растеж – с малко усилия да се постигнат сериозни успехи и удовлетворителен резултат.

Пропуски в изследванията

Ще са необходими още проучвания, за да се определи до каква степен и как родителите влияят върху развитието на пола на своите деца. Досега проведеното проучване се основава до голяма степен на корелационни оценки, които не демонстрират причинно-следствена връзка. Някои поведенчески асоциации между родители и техните биологични деца могат да се дължат на общи генетични фактори (напр. нивото на активност е отчасти наследствено) [2, с. 218-232]. Добре проектираните надлъжни проучвания са по-способни да изведат потенциални причинно-следствени влияния. По-специално, относителното значение на родителите в сравнение с други социални агенти (групи от връстници, медии, учители и т.н.) нужно е допълнително проучване. Повече изследвания трябва да разгледат и косвените форми на родителско влияние. Например, насърчавайки децата да участват в организирани дейности, като отборни спортове или научни лагери, родителите могат да повлияят на преживяванията на децата си извън семейството [15, с. 865-889]. И накрая, трябва да разберем по-добре как културните контексти оформят ролевите родови роли и влияят на социализацията на момичетата и момчетата [16, с. 199-228].

В заключение:

Наблюдава се, че ролите на мъжете и жените в семейството и извън тях претърпяват дълбоки промени през последните петдесет години в повечето индустриализирани страни. Прави впечатление, че традиционният образ на хетеросексуалното семейство с двама родители, в което бащата действа като стожер, а майката остава у дома, вече не е норма в много от развитите страни. Всъщност се оказва, че повечето майки работят извън дома, а бащите участват в образованието на децата. Освен това много деца се отглеждат от самотни или хомосексуални родители. Въпреки това развитие на ролите, все още има сравнително малко наистина егалитарни родителски договорености. В допълнение, [12] – надлъжните проучвания предполагат, че различният начин, по който родителите се отнасят към момчетата и момичетата, може да повлияе на някои аспекти на тяхното полово развитие и предпочитания [3, с. 858-932; 6, с. 125-148].

Възможни последици:

Приема се, че родителите, може да искат да насърчат децата си да изпробват различни роли, които понякога са по-мъжествени, понякога по-женствени, за да им помогнат да разширят своя репертоар от социално-емоционални и познавателни умения. Въпреки че родителите могат да повлияят на развитието на пола на децата, понякога тяхното въздействие може да бъде надценено. Тъй като полът е социална категория, разглеждана практически във всички сегменти на обществото, развитието на пола на децата се влияе от множество източници на социализация. Те потенциално включват, в допълнение към родителите, други членове на семейството, групи връстници, приятели, медии и учители [11, с. 289-315]. С напредване на възрастта и ставане на по-независими деца влиянието на връстниците и медиите често става особено силно.

Родителите могат да се опитат да насърчат малките си деца да опитат различни играчки и занимания, някои от които се считат за по-женствени, а други по-мъжествени. обаче техните усилия могат да противоречат на нагласите на децата, след като те започнат да общуват с връстниците си и да наблюдават медиите. Родителите също могат да обърнат внимание на връстниците си, с които децата им се свързват. Те могат да успеят да насърчават по-голяма гъвкавост в половата идентичност на децата, като насърчават смесени организирани дейности, при които момичетата и момчетата се учат да работят заедно на равна основа. И накрая, ро-

дителите могат да се съберат, за да обсъдят и оспорват половите стереотипи с децата си.

СПИСЪК НА ЛИТЕРАТУРАТА:

1. Bussey K., Bandura A. *Social cognitive theory of gender development and differentiation*. *Psychological Review*. 1999;106: p.676-713.
2. Collins WA, Maccoby EE, Steinberg L, Hetherington EM, Bornstein MH. *Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture*. *American Psychologist*. 2000;55: p.218-232.
3. Ruble DN, Martin CL, Berenbaum S. *Gender development*. In Damon W, Lerner RM. (series eds), Eisenberg N (vol. ed.). *New York, NY: Wiley*; 2006: p.858-932. *Handbook of child psychology*. Vol. 3. *Social, emotional, and personality development*, 6th ed.
4. Blakemore JEO, Hill CA. *The Child Gender Socialization Scale: A measure to compare traditional and feminist parents*. 2008;58: p.192-2007. *Sex Roles*.
5. Marks JL, Lam CB, McHale SM. *Family patterns of gender role attitudes*. *Sex Roles*. 2009;61: p.221-234.
6. McHale SM, Crouter AC, Whiteman S. *The family contexts of gender development in childhood and adolescence*. 2003;12: p.125-148. *Social Development*.
7. Deutsch FM, Servis LJ, Payne JD. *Paternal participation in child care and its effects on children's self-esteem and attitudes toward gendered roles*. *Journal of Family Issues*. 2001;22: p.1000-1024.
8. Fulcher M, Suffin EL, Patterson CJ. *Individual differences in gender development: Associations with parental sexual orientation, attitudes, and division of labor*. *Sex Roles*. 2008;58: p.330-341.
9. Rafferty Y. *International dimensions of discrimination and violence against girls: A human rights perspective*. 2013;14: p.1-23. *Journal of International Women's Studies*.
10. Lytton H, Romney DM. *Parents' differential socialization of boys and girls: A meta-analysis*. *Psychological Bulletin*. 1991;109: p.267-296.
11. Leaper C, Bigler RS. *Gender*. In Underwood M, Rosen LH, eds. *New York: Guilford Press*; 2011: p.289-315. *Social development: Relationships in infancy, childhood, and adolescence*.
12. Gelman SA, Taylor MG, Nguyen SP. *The developmental course of gender differentiation*. 2004;69(1):vii-127. *Monographs of the Society for Research in Children Development*.
13. Friedman CK, Leaper C, Bigler RS. *Do mothers' gender-related attitudes or comments predict young children's gender beliefs?* 2007;7: p.357-366. *Parenting: Science and Practice*.
14. Wood E, Desmarais S, Gugula S. *The impact of parenting experience on gender stereotyped toy play of children*. *Sex Roles*. 2002; 47: p.39-49.
15. Eccles JS, Barber BL, Stone M, Hunt J. *Extracurricular activities and adolescent development*. *Journal of Social Issues*. 2003;59: p.865-889.
16. Best DL. *Gender roles in childhood and adolescence*. In Gielen UP, Roopnarine JL, eds. *Westport, CT: Greenwood*; 2004: p.199-228. *Childhood and adolescence in cross-cultural perspective*.